

ארבעה בנים ארבע שאלות שונות ו...גם התשובות לפרשת בא

שלוש פעמים בפרשה מובאת שאלת הבן ופעם אחת בפרשת ואתחנן, נעיין וננסה להבין את שאלותיו ודרך שאלותיו את תכונתו ואף נעיין בתשובות שסיפקה לנו התורה כדי לענות לו.

פעם ראשונה: והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם?
ואמרתם: זבח פסח הוא לה' אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנוגפו את מצרים ואת בתינו הציל, ויקוד העם וישתחוו.

(פרק י"ב כו-כז)

מדוע אנו עושים את קרבן הפסח?

פסח – בעבור שה' חמל על בכורי ישראל בעבור דם השה.

ראב"ע

מדוע הקרבת קרבן פסח נקרא עבודה? 1

"מה העבודה" – שאינה ביום מקרא קודש כשאר הקורבנות. ולא תוך זמן שאר הקורבנות שהוא מתמיד של שחר עד תמיד של בין הערביים. ולמה לא יספיק קרבן אחד לכל ישראל כמו בשאר קורבנות ציבור?

מה היה מיוחד בקרבן פסח מצרים?

התשובה: זה הזבח נעשה בשביל הפסחה שהיתה עתידית להעשות בחצי הלילה שאחריו. ומפני שאין זבח בלילה הוצרך לעשותו בזה הזמן הנמשך אחר הלילה של אחריו בעניין הקורבנות. והוצרך כל אחד להקריב כי הנס נעשה לכל יחיד בפני עצמו, לא לציבור בכלל.

ספורנו

מדוע הקרבת קרבן פסח נקרא עבודה? 2

"מה העבודה" – המשונה משאר ימים טובים בכמה דברים.

רשב"ם

על איזה בן מדובר?

בהגדה מסיק שהפסוק זה מדבר בבן הרשע האומר דרך לעג, מה העבודה הזאת.

הקושי על התשובה לשאלת הרשע ולמופיע בהגדה שאינו תואם את הסדר בתורה

למה לא זכר תשובתו בציודו ולקח תשובה מפסוק שאינו סמוך לו בתורה?

פסוק זה נדרש על שאינו יודע לשאול. ואצלו אין את הדיוק "לי ולא לו", אלא שהפסוק "זבח פסח הוא" לא עונה לרשע משום שלא אמר למי זבח הפסח. כאן כתוב "ושמרתם את העבודה" ולא ועבדתם. כאן קורא בלשון רבים ובג' המקומות האחרים בלשון יחיד. מדובר על דור שיקומו הרבה בנים סוררים ואז צריך עבודה לשמור ביותר. זה יהיה כשיקומו בנים משחיתים ויאמרו בלשון לעג כדי להשבית ממלאכת עבודת ה'. כיון שיהיו הרבה צריך שימור שלא כיחיד שאין צריך כל כך.

על היחס בין הרשע והאינו יודע לשאול

"ואמרתם" – מצוה לומר שלושה דברים והחשוב לומר את פסח לקוח מכאן. לכן אין תשובה לבן הרשע בתורה. ובעל ההגדה החליט כי "והגדת לבנך" היא תשובה לבן הרשע והאינו יודע לשאול. לי ולא לו – תלוי בדעת הבן היושב לפניו. אם זה הבן השותק רשע הוא והעבודה אינה נחשבת לכולם בעיניו – "לי ולא לו". בעבור שעבודה זו עשה ה' לי בצאתי ממצרים כל הגדולות וכל הנוראות. משמע שאילו לא הייתי מתעסק בעבודה זו עדיין לא הייתי נגאל. והבן הרשע ודאי אילו היה שם לא היה רוצה לעבוד את העבודה הזו ואז בהכרח לא היה נגאל. אבל אם הבן השותק אינו יודע לשאול ואין העבודה בזויה עליו אז מי יאמר שאם היה שם לא היה עובד עבודה זרה?

מסתמא היה עובד גם הוא את העבודה הזאת והיה נגאל. הדיוק בא מדעת הבן, אם הוא מאמין בעבודה זו שיש בה ממש או לא. כי אם אינו מאמין בה אז ודאי לא היה מתעסק בה אילו היה שם ואז בהכרח לא היה נגאל, שהרי בעבודה זו עשה ה' לי היציאה ושאר הגדולות. ומי שלא היה מתעסק בה לא היה נגאל. אבל אם הבן מאמין בעבודה זולת שאין בו דעת לשאול, וודאי אילו היה שם היה מתעסק גם הוא בעבודה זו והיה נגאל אף הוא.

על איזה עתיד של בן שואלת התורה?

אמרה התורה, אם יקרה מקרה שבנך יישב לפניך וישים יד לפה ולא ישאלך כלום ויהיה הדבר בספק אצלך אם הוא שותק בעבור שאינו יודע לשאול, או בעבור שהוא רשע רע הנה כדי לצאת מידי מבוכה זו צא תאמר לו "בעבור זה עשה ה' לי וכו'" ואז ממה נפשך אתה יוצא ידי חובתך כי אם הוא רשע בלב, אז הקהית את שיניו באמרך "עשה ה' לי", כי מאחר שאינו מודה בעבודה אז יובן "לי ולא לו" ואם אינו רשע אמור לו פסוק זה ולא יובן ממנו לי ולא לו. שהרי אילו היה שם וודאי היה גם הוא עוסק בעבודה זו.

מדוע כתוב בלשון הגדה?

לכן כתוב בלשון "הגדה" – משמש דבר וחילופו, משמש לשון קשה ומשמש גם לשון רכה.

אם שאינו יודע לשאול משיב את ליבו לעבודת השי"ת. ואם הוא רשע בלב, האכילהו דברים קשים כגידין המקהים שיני אדם. יש אפשרות להסביר כי הפסוק השני (כ"ז) הוא כן תשובה לבן הרשע. שמהפסוק מובן שבעבור הפסח עשה ה' לי בצאתי ממצרים והצילנו מן הנגף ומימילא יבין הרשע "לי ולא לו", כי אילו היה שם וודאי לא היה עובד העבודה ואז לא היה נגאל אלא היה ניגף עם המצרים. ובזה יקה את שיניו.

מנין הביטוי "הכה את שיניו"?

הכינוי "הכה את שיניו" לקחו מכך שכתוב שבשעה שקשרו ישראל את הטלה בכרעי המיטה, היו שיני המצרים קהות. כי היו המצרים מלעיגים על מצווה זו כי חשבו שהכל תלוי במזל טלה. דרך שלישית להתשובה לבן הרשע מהפסוק של האינינו יודע לשאול. התורה כתבה שתי תשובות לבן הרשע אבל זוהי תשובה אחת.

"והגדת לבנך" – תשובה לבן הרשע והאינו יודע לשאול. וזה מכך שלא כתוב "ואמרת או דברת" **אלא הגדה שזה לשון ממוצע וכולל דברים קשים ודברים רכים.** לשאינו יודע לשאול – להגיד ולמשוך ליבו לעבודת ה'. ולכן הסורר לומר דברים קשים ועל ידי כך תקהה את שיניו ותאמר לו גם את הפסוק "לי ולא לו".

כיצד לנהוג בתשובה לבן הרשע?

דעת התורה לנסות תחילה את הרשע אם הוא אפשרי למשוך אותו לעבודת ה' בדברים רכים ואם יקשה עורפו ולא ישמע לקול מלחשים אז להאכילו דברים קשים כגידים להקהות בהם שיניו.

וזה "משכו וקחו". משכו לשון אגדה – שתמשכו בתחילה בדברים רכים את ישראל לעבודת הפסח. ואם לא ישמעו אז קחו קיחה בידים בעל כורחם, ודברים קשים דומים לכפיה בידים ממש.

מדוע מסדר ההגדה שינה את התשובה ממה שכתוב בתורה?

ומה שלא השיב בעל ההגדה את התשובה שנמצאת בצידו (כ"ז) זה אין אני צריך לומר שתשיב לו תשובה שבצידו כי פשוט הוא שוודאי תשיב לו אותה תשובה. אלא אף תשובה שניה המדברת בעניין קיהוי השיניים תשיב לו. כלומר: שתי תשובות לבן הרשע אחת רכה ואחת קשה. כלי יקר

אבל פסח למה הוא בא, אם מפני התודה לה' על הנס של יציאת מצרים, לא היתה ראויה אלא לאותה שעה שלא מצינו מצווה לעשות זכר לנס לעולם, זולת חנוכה ופורים קבעו חכמים בזמנם גם כן לטעמים ידועים בעניין הנס שיהא לנו לזכר. ולא לגוף הנס בלבד. מעתה יש לדעת מה העניין שמורה מעשה הפסח לדורות.

למי אינו רוצה בעל ההגדה שיענו תשובה?

לפי שיטת הכתוב הוא תשובה לאותו השואל. אבל הרי אנו רואים דעת המגיד אינו כן שהעמיד לשון שאלה זו לרשע. וגם לא העמיד תשובה אליו כלל אלא הקהה את שיניו. יפה דקדק המגיד שהרי לא כתיב ואמרתם אליהם כמו שכתוב להלן ואמרת אליו. **אלא מובן רצון הכתוב דלשואל לא ישיבו כלל.**

מה צריך לזכור מהנס במצרים?

שני דברים המה:

1. **אשר פסח – והוא ראוי לזכירה לדורות בארץ ישראל.** אם היו שני שכנים משונים בשמירת המצוות היו משתנים גידולי שדותיהם. ודבר זה הוא פלא וקשה להאמין. אבל במה שיזכרו שכך היה בעת העברת ה' במצרים שפסח ה' בהשגחתו יתברך ככה יאמינו שכך הוא המידה בארץ ישראל. והוא עיקר סיפור יציאת מצרים בזמן שהיו ישראל על אדמתם.
2. עוד יהיה לזכר כי בעת שהיה ראוי לרשעי הדור ליענש על רשעותם בא זכרון התלמיד חכם על ידי ראית הדם על המשקוף להציל כל בית אב שלו. וגם זה ראוי לזכור לדורות כי זכות התורה מגין על צוותא שלו. ולזה שייך אמירה זו לשאלת הרשע. לומר כי כמו שיש רשעים עתה כן היו בעת יציאת מצרים והפסח של זקני הדור הגין עליהם.

הנצי"ב

כיצד ידעה התורה שעתידים הבנים לשאול?

והיה ראוי אם יאמרו כי הוא ספק אם יאמרו. מזה הוציא שבשרם שעתידים לומר כן כי התורה תשתכח מפיהם ולא ידעו טעם המצווה. בדורות בני בניהם שכבר ילכו בדרך התורה והאמונה, ישאלו מה טעם לעבודה הזאת. שכבר נמחה שם עבודה זרה ונשכח כל זכר לה ולמה תתמיד מצווה זאת בימיהם. והיא בשורה טובה שיראו בנים ובני בנים אשר לא יהיו כאבותם דור סורר ומורה.

מלבי"ם

מה הדגש באמירה לבן הרשע?

אין התורה מצפה כי דור שקוע בחומרנות מתנכרת לה' ישפר מעשיו לשמע דברי מוסר. אבל שמא בראותו דוגמה של קיום מצווה בכינות ובהתלהבות מודעת. לכן תוך התעלמות מדברי הלעג של דור אשר קשיחות חומרנית השכיחה מליבו רוחן וטעמן של מצוות אלוה. אימרו את הדבר למען ישמע החפץ לשמוע. זבח פסח הוא לה' – גם בימינו. עדיין הוא זבח המוליך ממות לחיים. עדיין תלויים חיי ישראל וחירותו באותם תנאים שהביאו לו חיים וחירות בראשונה. עבודה זו כניסה סמלית זו אל עבודת ה'. כניסה החוזרת ומתחדשת הרי זה מעשה הרה תוצאות נעלות וחיוניות, היום ולדורי דורות. על כן היות זבח פסח אינו תשובה ישירה לרשע. ניסח בעל ההגדה של פסח את התשובה הזאת בלשון כללית. ניסוח זה מדגיש את משמעות המצוות הסמליות הללו על תוצאותיה החשובות. ומייחס בכלליותו גם למצוות חמץ ומצה הנוהגות בכל עת, גם אם לא ניתן בעת גלותינו לקיים את הפסח.

רש"ר הירש

פעם שנייה: והגדת לבנך ביום ההוא לאמור, בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים.

(פרק י"ג ח)

מדוע מופיע פעם שנייה "הגדה" לילד?

למה חזר ושנאה בשביל דבר שנתחדש בה. בפרשה הראשונה בבן רשע הכתוב מדבר שהוציא את עצמו מן הכלל. וכאן בבן שאינו יודע לשאול והכתוב מלמד שנתפתח לו אתה בדברי אגדה המושכין את הלב.

רש"י

על מה הדגש בהגדה לבן?

תגיד לו זה שאתה רואה בעיניך שעשה ה' לך בצאתך ממצרים. יתכן כי יהיה שיעור והגדת לבנך כאומר כך וכך עשה ה' לי.

רמב"ן

מהי הסיבה לעשית האותות וליציאת מצרים? 1

בעבור זאת העבודה שהיא אכילת המצה ולא יאכל חמץ שהיא תחילת המצוות שצויה לנו ה' עשה לנו ה' אותות עד שהוציאנו ממצרים. והטעם לא הוציאנו ממצרים רק לעובדו.

ראב"ע

מהי הסיבה לעשית האותות וליציאת מצרים? 2

"בעבור זה" – בעבור שאקיים מצוותיו כגון פסח מצה ומרור הללו. "לי" רמז תשובה לבן הרשע לומר "עשה ה' לי ולא לך" שאילו היית שם לא היית כדאי ליגאל.

רש"י

מהי הסיבה שאדם מקיים את מצוות הפסח?

בעבור זה עשה ה' לי ניסים במצרים אני עובד עבודה הזאת.

רשב"ם

"מתחיל בגנות" – יאמר גנות אבותיהם של האבות כי לא היה דבר משובח.

"והגדת" – דברים קשים שלב האדם נעקש מהם.

"מסיים בשבח" – אמירות משובחות משמחים את הלב ומסעדים אותו.

"לאמור" – אם יש לו בן – תינח, אבל אם אין לו בן פטור?

מהי הסגולה שיהיה לו בן?

על כל פנים צריך להגיד אפילו בינו לבין עצמו. אם יגיד הגדה האמורה בעניין יזכהו ה' שיגיד לבנו.

היכן רמוזים מצוות הפסח?

"זה" – י"ב מצוות הרשומים בחג הפסח:

ג – פסח מצה ומרור

הגדה

ז – ימי החג

קידוש

אור החיים

מה ההבדל בין זכירת או סיפור יציאת מצרים?

הוא מצוות עשה של סיפור יציאת מצרים כי מה שכתוב למעלה הוא מצוות עשה של זכירת יציאת מצרים שזה נוהג בכל יום. אבל והגדת הוא הסיפור שאינו נוהג רק ביום ההוא.

מלבי"ם

מה בין פסח וחנינוך ילדינו?

פסח הוא חג בנין הבית היהודי, אותו יש לחדש תמיד על בסיס גאולת מצרים. ובשעה שהכתוב מצווה על החג, הוא גם מתווה את תפקיד החנינוך היהודי. לא די להרגיל את ילדינו בדרך שקטה לקיים נאמנה את מצוות התורה. וגם הטפת מוסר לא תספיק. כי אם דוגמה חיה נהיה להם בקיום המצוות. ויחד עם זאת נעורר את ליבם ובינתם על ידי שנבאר את עשייתנו, למען יתרגלו אל המצוות תוך הבנה והכרה ויתלהבו לקראת התפקיד היהודי במלוא הכרתם.

הכל מבוסס על ה'

שעה שיצאתי מעבדות לחירות היתה תרומתי היחידה להשגת החירות – התחייבותי לקיים מצוות אלו לעד. קבלת עול זו היתה הסיבה היחידה לגאולה. וקיומה של ההתחייבות – תכליתה היחידה. בכל השאר פעל עבדורי האלוהים. מכאן תבין מה גדול לאין שיעור הוא ערכן של הליכותינו אלה. כל קיומנו המבוסס על ה' והתלוי בה' – מושתת עליהם.

רש"ר הירש

פעם שלישית: והיה כי ישאלך בנך מחר לאמור מה זאת

ואמרת אליו: בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים מבית עבדים.

ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו ויהרוג ה' כל בכור בארץ מצרים מבכור אדם ועד בכור בהמה על כן אני זובח לה' כל פטר רחם הזכרים וכל בכור בני אפדה.

(פרק י"ג יד-טו)

מתי צריך לענות לבן השואל?

בלא שאלה אין חיוב לענות אלא בליל פסח. לכן כתוב מחר – בכל זמן שיהיה. שתהיה כוונתו בשאלה שתאמר אליו אז הוא שתשיבהו בדרך האמור. אבל אם יאמר מה זאת בדרך זלזול לא לכוונת התשובה ולא תשיבהו כזה. השאלה יכולה להיות בכל לשון שתהיה, כל שהמכוון של השאלה הוא לומר מה זאת. נמצאנו אומרים בו פסוק זה שלא בליל פסח נאמר אלא במצוות קדוש פטר רחם.

ואין צורך בהגדה זולת על ידי שאלה.

ורבותינו אמרו כנגד ארבעה בנים – זה דרך דרש.

אור החיים

"מה זאת" – פדיון פטר חמור שהיא בהמה טמאה ולא תחול עליה קדושת הגוף ועריפת פטר חמור אם לא תפדה.

מה הקשר לפדיון חמור המופיע בסמוך?

"בחזק" – בחזק ידיים של מצרים הוציאנו ה' באופן שלא יכולנו לשאת נכסינו בעגלות כמנהג מצרים והוצרכנו לשאת בחמורים ונעשה בהם נס שהספיקו לזה כמו רגע וחלה עליהם איזו קדושה ראויה לפדיון.

מה הקשר בין פרעה לפדיון פטר חמור?

"הקשה פרעה" – ובהיות שפרעה הקשה לשלחנו והוא נמשל לחמור והיה יכול לפדות עצמו ועמו בשלחו את ישראל. והאל הרג את הנמשל לחמור כאשר לא נפדה בשה.

מדוע ניצלו בכורי בני ישראל?

והיו בכורי ישראל ראויים ללקות עמהם והצילם במה שהקדישם לו באופן שהיו בכורי האדם בישראל כמו נזירים או יותר, מיוחדים לעבודת האל יתברך ואסורים בעבודת הדיוט.

ספורנו

"היד החזקה" – מכת בכורים.

ראב"ע

מנין שמדובר בבן התם?

מדבר בבן התם, שמא מדובר בבן הרשע ודרך לעג? "אשר ציוה ה'" להשיב לו כהוגן, סימן ששאל כהוגן. מנין לי מה יש לו בליבו? הזכיר לשון מחר כאן ובפרשת ואתחנן הזכיר "ביום ההוא". סגנון "מה זאת" לא נאמר על פסח, מדוע?

על איזה מחר מדובר?

מדובר על מחר ממש ולא לאחר זמן. כי התם כל עוד מקבל מאביו פסח מצה ומרור אינו שואל כלום, כי ודאי אינו מלעיג על העבודה ומצוות ה' ואינו מבקש גם טעם על המצווה. כי הלוואי שיקבל כל היום פטמות צלי אש ומצות מסולת נקיה על מרורים שדרכם לאכול לסבב תאוות המאכל. ולמה יבקש התם טעם לכל אלו, כי אינו חסר לנפשו מאומה.

מדוע בפדיון שואל התם "מחר"?

אבל בפדיון הבן שאין נותנים לו כלום אלא מבקשים שיתן פדיון אז הוא שואל "מה זאת?". כי אפילו התם הרי הוא חכם לעניין זה להחזיק ממון לשום אדם כלום בחיים. באותו היום שמבקשים ממנו נותן ואינו שואל כלום ואינו מבקש לידע טעם הדבר כדי שלא יחשדוהו שאינו נותן מרצון. אבל מכל מקום ביום המחרת הוא שואל מה זאת, כי הוא חפץ לידע טעם על מה ציוה לנו ה' ליתן דמי פדיון הבכור.

מהו הסימן ב"מחר"?

וסימן זה מסרה לנו התורה, אם יש ישאלך מחרת יום הנתינה וביום הנתינה אינו שואל כלום אז וודאי בתום לבבו ובנקיון כפיו הוא שואל "מה זאת", שאילו היה מלעיג או קורא תגר אז היה אומר דבריו ביום הנתינה. ושואל ליום המחרת בוודאי תם וישר הוא ושואל כהוגן. על כן תשיב לו כהוגן.

מנין שהבן הוא תם?

או אם הבן רואה את אביו שנותן פדיון דמי בכור בהמה ואינו שואל לו כלום ביום הנתינה שלא יחשדוהו פן רצונו למנוע את אביו מן המצווה ושואל לו ביום המחרת, גם הוא תם ושואל בקצרה מה זאת. ואין בו דעת לפרט כל העניינים. מזה שפט שהוא תם ואינו חריף לדקדק בפרטי העניין. אבל אם היה שואל לשון זה ביום הנתינה יכול להיות שאינו תם.

גם החכם אומר "מחר". כי החכם מתיירא לשאול ביום עשות המצווה פן יחשדוהו שומע לומר שהוא מלעיג על המצוות משעת עשייתם כדי להשבית העם ממלאכת עבודת השי"ת. רבים מקשים: מה בין דברי הרשע לדברי החכם?

מה בין הבן החכם לבן הרשע?

ולכן החכם שואל למחרת אבל הרשע שכל עיקר כוונתו להשבית את העם ממלאכת עבודת השי"ת על כן הוא אומר דבריו בשעת עשיית המצווה ומלעיג עליהם לאמור במה אתם עסוקים וזקנים כמותכם יעסקו בדברים בטלים הללו? לכן צריך לענות "ביום ההוא", לרשע בוודאי צריך לענות מיד פן יהיה חכם בעיניו לומר שאין מענה בפיו על כן דחית אותו. וכן לבן שאינו יודע לשאול למה תאמר לו דברך למחר והלוא נכון שתגיד לו דברך בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך כדי להמשיך ליבו לעבודת ה'.

כלי יקר

מה תועלת לנו בקדושת בכורים?

שיהיו לנו אנשים מוכשרים להנהיג משטר אלוקי ולהיות ככוכבי השמים המאירים לרבים. על כן כאשר הקשה פרעה הופיע כח גדולת הנפש ורוחב הדעת על הבכורים והכינם לזה שיהיו המה המוכשרים לזה התכלית.

הנצי"ב

מה פשר מתן עדיפות זה שבקידוש הבכורים?

כולנו היינו עבדים כולנו הפכנו בני אדם בעזרת ה' לבדו וכולנו אפוא קנויים לו במידה שווה.

רש"ר הירש

פעם רביעית: כי ישאלך בנך מחר לאמור מה העדות והחוקים והמשפטים אשר ציוה ה' אלוהינו אתכם.

ואמרת לבנך: עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה. ויתן ה' אותות ומופתים גדולים ורעים במצרים בפרעה ובכל ביתו לעינינו. ואותנו הוציא משם למען הביא אותנו לתת לנו את הארץ אשר נשבע לאבותינו. ויצונו ה' לעשות את כל החוקים האלה ליראה את ה' אלוהינו לטוב לנו כל הימים לחיותינו כהיום הזה. וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת לפני ה' אלוהינו כאשר ציונו.

(דברים פרק ו כ-כה)

"מחר" – שהוא אחר זמן.

רש"י

על מה שאלת הבן החכם ומהי התשובה אליו?

שישאל תחילה על מה יעידו אלה המצוות הנקראים עדות בעבור שהם זכר לנפלאותיו ועדות בהם. ומה החוקים כי נעלם טעמם בתורה.

והמשפטים – מה המשפטים שנעשה במצוות האלה.

וציוה בתשובה השאלה הזאת שנגיד לשואל כל עניין יציאת מצרים והכוונה בזה. שנודיע לבן השואל כי ה' הוא הבורא והחפץ והיכול כי זה התברר לנו מן האותות והמופתים שראינו שם. והנה ראוי לנו לתת כבוד לשמו כי הוא בוראנו ואשר הגדיל חסדו עמנו. ויצונו לעשות את החוקים האלה הנזכרים בעדות חוקים ומשפטים. ליראה אותו בעשותינו העדות זכר לנפלאותיו לטוב לנו בעשיית החוקים כי טובים הם. אין בהם חק שתהיה בו רעה כלל אף על פי שלא נתברר טעמם לכל. וכן במשפטים. ותהיה לנו צדקה לפני ה' ויתן לנו שכר טוב עשיית כל המצוות האלה.

רמב"ן

במה ניכר שזוהי שאלת הבן החכם?

הרי זאת שאלת בן חכם שיודע לדבר לשאול בלשון נכונה. ואין כאן לומר הרי הוציא את עצמו מן הכלל.

מוסף רש"י

למה זה העול עלינו בינות בני אדם?

כי ה' פדנו מבית עבדים והנה עשה לנו זאת הטובה. והנה חייבים אנחנו ליראה את שמו כי כבר הכרנו כי הוא הייטיב לנו ועוד ייטיב לנו להחיותנו כי מצוותיו חיים הם למוצאיהם.

ראב"ע

מהם חלקי המצוות?

העדות – החלק העיוני שהוא עדות מופת.

החוקים והמשפטים – החלק המעשי.

בעבודתנו לא היינו יכולים לקנות השלמות המכוון מאיתו. הפליא לעשות להוציאנו ולהביא אותנו אל הארץ שנוכל לקנות בה אותה השלמות. ספורנו

מהי התשובה לבן החכם ומדוע?

מדוע עונים לו: אין מפטירין ולא את התשובה הכתובה שם?

החכם שואל על פסח מצה ומרור בסדר שהם כתובים בתורה, "מה העדות החוקים והמשפטים?"

על צלי אש הוא שואל מה העדות, כי זביחה יתן עדות שה' מושל על הכל כולל המזלות. **חוקים – מצה שעניינה הכנעה,** כעיסה זו שאינה עולה למעלה. בזכות ההכנעה נגאלו אבותינו ממצרים. לכן חמץ בשריפה כי כל המתגאה נידון באש. דין החמץ במשהו כמו הגס רוח.

משפטים – וימררו את חיינו ולכן נעשו שפטים במצרים.

מה מחנכת אותנו התורה בסדר התשובה לחכם?

התורה אמרה שתהפוך לו הסדר ותשיב לו בתחילה על המרור ואחר כך על המצה ואחר כך על הפסח, כדי שילמד החכם סדר קנין השלימות כי מתחילה צריך האדם להביא את חומריו בכור עוני לזקקו ולצרפו מחלדתו ועל ידי זה יבוא לידי הכנעה לפני בוראו. ועל ידי ההכנעה יבוא לידי הכרת מציאת השם יתברך. שנים אלו הקודמים הם כמו הכנה לבוא אל העניין השלישי והוא לידי ידיעת מציאת השם יתברך – כי זה הנרצה והתכלית המכוון מכולם – להביא לידי אמונתו ברוך הוא. כמו שכתוב "משכו" – ידיכם מעבודה זרה וקחו לכם צאן לעבודת השי"ת.

מדוע הפכה התורה את סדר התשובה?

בכוונה גמורה הפכה התורה הסדר שתשיב לו תחילה על המרור ואחר כך על המצה והפסח לבסוף סדר קניית השלמות. כדי שילמד מזה שהפסח הבא באחרונה עיקר, כי מטעם זה יש בביטול הפסח כרת מה שאין כן במצה ומרור.

מהי התכלית של אכילת המצה?

ציוה בעל ההגדה להביא לו ראיה מהלכות פסח – אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. והטעם כדי שישאר טעם פסח בפיו באחרונה לפי שהוא העיקר וסוף התכלית הנרצה מן אכילת מצה ומרור. והיינו לפי שהפסח מופת על אמונת השי"ת.

אם ישאלך בנך למה זה הפכה התורה הסדר, תביא לו ראיה מהלכות הפסח שטעמו ראוי להשאר בפיו באחרונה.

ראשון על המרור הבא זכר לעבדות. אחר כך המצה שנקראת חק הוראה על הכנעה וענווה. ההכנעה מביאה לידי יראה. הכל תשובה על הפסח הבאה לעדות על ממשלתו יתברך. תצאו מרשות המזלות אשר כל פעולתם הכרחיות וטבעיות ואין בהם כח לפעול שום פעולה על צד החמלה והחנינה והצדקה. ותכנסו תחת כנפי השכינה אשר פעולתו יתברך ברצון מוחלט ופועל ישועות ועושה צדקות על צד החמלה. כי הרבה מצוות תלויין בפסח. על ידי מצווה זו נצא מתחת יד המערכה ונעמוד לפני ה' להכנס בצל כנפיו.

כלי יקר

מהו הספק בעצם שאלת הבן החכם?

וכי לנו לדעת טעם על המצוות מדוע ציוה הקב"ה כך?

כמו שאי אפשר לשאול על פועל ידו יתברך למאי ברא כן. ככה אי אפשר לחקור על תכונת המצוות. ומה חכמה יש בשאלה זו שכינו חז"ל בשם שאלת החכם. ואם היא באמת שאלה מה זו תשובה וכי בשביל שהקב"ה פדה אותנו מבית עבדים ציוה לעשות עניינים מבלי טעם ודעת?

אבל העניין דלא בא השאלה והחקירה על גוף המצוות כי אם על:

רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות, אין הפירוש הרבה להם שמשום הכי נתן תרי"ג מצוות חס וחלילה?

עתה יהא מקבל שכר כאילו עושה הרבה מצוות כפי ריבוי אזהרות.

שאלת החכם על שני דברים:

ריבוי תורה שבכתב במקום שאין צורך כמו כפילות המצוות והכנות. מידות שהתורה נדרשת והחקירות ועסק התורה שלכאורה אין הצורך אלא לפי צורך ההוראה למעשה אבל הקב"ה ציוה לעסוק אפילו בלעדי צורך הוראה.

לא כאנשי חיל למלך שהמה במערכת המלחמה ואם כן בשעת השלום יושבים בשלווה ושמחת עולם על ראשם. ומפוזרים בארצות שחוקי המלכות מעמיד אותם ושמה המה מושלים על המון. אבל אתם אף על גב שהייתם עבדים לפרעה היינו למלוכה.

מה היה טבע ישראל במצרים?

הרי דכל כך טבעיכם עזים עד שגם ברוב צרות שהגיע לכם לא רציתם לצאת אם לא ביד חזקה. וכל זה היה מחמת שלא רצו להשתעבד להשגחתו יתברך ולמצוותיו.

אך השגחת ה' שבאה על ידי השתעבדות למעשה המצוות והרי אתם עזים כאמור ואין בטחון שתהיו משעבדים באופן שיגיע לתכלית ישיבתכם בארץ שעל מנת כן עשה אותות ומופתים.

הוא הישוב על שתי השאלות יחד שהוא כדי להרבות זכות. במה שנתרבה עדות והיינו כפלות והכנות הרי מרבה זכות במה שנשמור כל המצווה בהכנותיה.

הנצי"ב

מה ומדוע עלינו לספר לילדנו?

עלינו לספר לבנינו את הניסים האלה שנעשו לנו בעת היותינו לגוי. ניסים אלה מעידים על ה' ומסירת ידיעתם לבנינו תהיה הבסיס של כל חינוך הנוער שלנו לתורה. אם נעביר לבנינו את נסיונותינו ההסטוריים, לעולם לא יהיה עוד צורך לחזור על הניסים המבטלים את הסדר הרגיל של הטבע.

מה רוצה התשובה ללמד את הבן?

התשובה שניתנה לשאלה זו (מה העדות) איננה כוללת את תוכן המצוות, אלא היא מודיעה את המקור ההסטורי של אומתנו. כמו כן היא מספרת על הניסים שאירעו ועל המצוות שניתנו לנו בעת היותינו לגוי. כל אלה מעידים על ה' ומחייבים אותנו לקיים את מצוותיו. משום כך הרי כאן אחת מהשתיים: או ששואל באמת על תוכן המצוות. וכתשובה על כך נאמר לשואל, יש למסור תחילה את העובדות ההסטוריות המחייבות אותנו לקיים את המצוות ורק אחר כך אפשר למסור את תוכן המצוות. בדרך זו הבן ילמד את המצוות על מנת לשמור ולקיים אותן.

אפשרות אחרת להבין את השאלה והתשובה

אך אפשר גם לומר שאינו שואל על תוכן המצוות אלא על הסיבה המחייבת לקיים אותן. הבן עומד על המיוחד שבמעשים הסמליים בחוקי המוסר ובסדרים החברתיים שישראל שונה בהם משאר כל האומות. ורצונו להכיר את הסיבה לייחוד זה של חיי ישראל.

התשובה נוגעת לכל הבחינות של התחייבותינו לקיים את המצוות. היותינו קנויים לה' שהוציא אותנו מעבדות לחירות. ידיעתנו את ה', שזכינו לה על ידי העובדות שהתנסינו בהן. ההוה תלוי רק בה' ובשבועתו לאבות. המקור האלוהי של המצוות שקיומן הנאמן הוא מס כניעתו לה' ורק בו הדבר תלוי שאושרינו יימשך ונזכה לחיים של אמת. תודעת החובה שנצא ידי חובתה רק על ידי קיום כל המצוות בלא מגרעת ובלא שינוי.

רש"ר הירש

איזה הקבלה בין הבנים בהגדה למציאות העכשווית?

דברי חכמים אלה בהגדה הוצאתי חציץ כולם בעת אשר התחברו כח הרפורמער להשנאה זמנין ודת ונבדלו מעדת ישראל בכל דבר ואז הורו לבטל כל החומרות של פסח. כבר ראה זאת קורא הדורות מראש והכין בתורתנו תשובות באנשי אוון וגם מענה לבנים חכמים. כי ראה מה שישאלו הבנים למחר שהוא לאחר זמן ואז יעמדו ארבעה בנים:

1. הרבנים המחזיקים בתורת הכתב והפה, הוא הבן החכם.
2. ההמון השומעים לקולם, הוא הבן תם.
3. הרעפארמאטער המשיב ושואל שאלות של דופי, הוא הבן הרשע.
4. ההמון הנמשך אחריו הוא הבן שאינו יודע לשאול. שרוצה גם כן לשאול שאלות של דופי כמו הרשע רק שהוא עם הארץ ואינו יודע לשאול.

מהי שאלת החכם והתשובה אליו?

החכם – מצא יסוד מוסד שכל מצוות התורה ציוה ה' אותנו והם מצוות קימות לעולמים. החכם חוקר ודורש על פרטי המצוות מאיזה סוג הם, אם הם עדות או חוקים או משפטים. זה תשובת החכם כי יש בפסח מצוות עם דינים שונים. ואצל החכם אין הבדל ביניהם, שמצוה שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן היא אצלו כהלכות הפסח.

מהי שאלת הרשע והתשובה אליו?

הרשע – שאלת הרשע היא שתיים:

1. מה העבודה הזאת – אחר שכל ענייני מצוות הפסח לזכר יום יציאת מצרים, למה צריך העבודה והטרחה היתרה שהעמיסו עלינו בחג הזה הלוא נוכל לכתוב לנו על לוח לזיכרון שהיום יצאנו ממצרים ודי.
2. מה העבודה הזאת לכם – שאתם כבר טעמתם מפרי עץ ההשכלה. איך לא תבושו להחזיק בנו שנות אשר עבר עליהם כלל.

התשובה – שהיתה מידת הדין מתוחה על ישראל ורשעי ישראל מתו בשלושת ימי מכת חושך ואם היה שם לא היה נגאל.

בל תחשוב כי אנחנו מצטערים על זה שנמצאו רשעים הכופרים בתורה ורוצים לבטל מצוות הלא מטעם זה יצאנו ממצרים קודם זמן הקץ.

מיהו התם?

התם – ההמוני תם דרך וירא ה' הוא אינו יודע לחקור ולדרוש בהבדלים בין עדות וחוקים ומשפטים כמו החכם. רק שואל שאלה סתמית לדעת עניין המצווה. וכן ישיב לו טעם הפשוט המובן אל שכלו.

מיהו שאינו יודע לשאול?

שאינו יודע לשאול – הוא ההמוני הנלווה אל בן הרשע, רק שאנו יודע לשאול שאלות דופי כהרשע המתעה אותו. תראה אתה לפתוח לו כי אחר שאינו טועה מפני שכלו רק מחסרון ידיעה, עליך להשתדל עמו.

מלבי"ם

רקע קודם	הציווי לבני ישראל על פסח מצרים	ציווי על פסח דורות בארץ ישראל. עבודת הקרבו מצות וחמץ	פדיון הבן לאדם ולבהמה	ועשית הישר והטוב למען ייטב לך ובאת וירשת את הארץ הטובה
----------	--------------------------------	--	-----------------------	--

שאלת הבן	"והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם"	-	"והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם"	"כי ישאלך בנך מחר לאמור מה העדות והחוקים והמשפטים אשר ציוה ה' אלוֹקינו אתכם"
התשובה	"ואמרתם: זבח פסח הוא לה' אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנוגפו את מצרים ואת בתינו הציל"	"והגדת לבנך בים ההוא לאמור: בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים"	"ואמרת אלינו: בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים מבית עבדים. ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו ויהרוג ה' כל בכור בארץ מצרים מעד בכור אדם ועד בכור בהמה, על כן אני זובח לה' כל פטר רחם הזכרים וכל בני אפדה"	"ואמרת לבנך: עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה ויתן ה' אותות ומופתים גדולים ורעים במצרים בפרעה ובכל ביתו לעינינו. ואותנו הוציא משם למען הביא אותנו לתת לנו את הארץ אשר נשבע לאבותינו ויצונו ה' לעשות את כל החוקים האלה ליראה את ה' אלוֹקינו לטוב לנו כל הימים לחיותנו כיום הזה. וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת לפני ה' אלוֹקינו כאשר צונו."
לאחר הזכרת השאלה והתשובה	"ויקדו העם וישתחוּ, וילכו ויעשו בני ישראל כאשר ציוה ה' את משה ואהרן כן עשו"	"לאות על ידך ולזכרון בין עינך למען תהיה תורת ה' בפִּיךָ כי ביד חזקה הוציאך ה' ממצרים"	"לאות על ידכה ולטוטפות בין עינך כי בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים"	ירושת הארץ וגירוש הגויים
איזה בן?	רשע	שאינו יודע לשאול	תם	חכם

ברוך המקום ברוך הוא. ברוך שנתן תורה לעמו ישראל, ברוך הוא.
כנגד ארבעה בנים דברה תורה:

אחד חכם,
ואחד רשע,
ואחד תם,
ואחד שאינו יודע לשאול.

	חכם מה הוא אומר	רשע מה הוא אומר	תם מה הוא אומר	ושאינו יודע לשאול
השאלה	מה העדות והחוקים והמשפטים אשר ציוה ה' אלוקינו אתכם?	מה העבודה הזאת לכם?	מה זאת?	
הקדמה לתשובה	ואף אתה אמור לו כהלכות הפסח	לכם ולא לו ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל כפר בעיקר. ואף אתה הקהה את שיניו ואמור לו:	ואמרת אליו:	את פתח לו שנאמר: "והגדת לבנך ביום ההוא לאמור":
התשובה	אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן	"בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים." לי ולא לו אילו היה שם לא היה נגאל.	"בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים מבית עבדים"	"בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים"
צריך לברר	- מדוע אין את התשובה מהתורה? - מה משמעות התשובה?	התשובה לקוחה מהפסוק של האיננו יודע לשאול?	מוזכר רק חלק מהתשובה שבתורה?	התשובה דומה ביותר לתשובה לרשע?

רשע	שאינו יודע לשאול	תם	חכם	
משמעות המצוה הסימלית ותוצאותיה החשובות	המצוות המעשיות שעשיתי במצרים על ידם התחייבתי לקבל עול מצוות לתמיד. לא מספיק חג זכרון, אלא כל היישות	כולנו היינו עבדים וכולנו בעקבות היציאה ממצרים קנויים וקניינים של הקב"ה		רש"ר הירש

			והמעשים צריכים להזכיר את הדבר הבסיסי – יציאת מצרים	
הנצי"ב	וכי לנו לדעת טעם המצוות, מדוע ציוה הקב"ה כך? ומה פשרה של התשובה והקשר בינה ובין השאלה? העדות – ריבוי מצוות, כפילות והכנות למצוות. חוקים משפטים – י"ג מידות, והרי צריך רק כדי לפסוק, מדוע לעסוק בכך? התשובה – "וצדקה" – זכות להרבות במצוות והכנות למצוות ולימוד תורה	מה התועלת בקדושת הבכורים, יש עוד מוכשרים שאינם בכורים? הקב"ה הכין את הבכורים בכח גדלות הנפש ורוחב הדעת.	הבנים לא ישיגו חמץ שבעה ימים ולכן יבואו לשאול. אנחנו אוכלים מצה לזכרון האמונה. הסיפור הארוך הוא בפסח, אך צריך לעשות קשרים בכל יום - תפילין	פסח – זכירה לדורות. בתינו הציל ולא היינו מרשעי בני ישראל. כשם שיש רשעים עתה, כך היה במצרים
כלי יקר	"ביום ההוא" אל תדחה למחר שלא יחשוב שאין לך תשובה. שואל: עדות – עדות לה' החוקים – הכנעה המשפטים – יסורין התשובה אליו הפוכה קודם מרור אחר כך מצה ולבסוף – אפיקומן. כמו בליל הסדר	שמא מדובר בבן הרשע והמלעיג? מתוך שהתשובה כהוגן – "חוזק יד" גם השאלה היתה כהוגן. התם סמוך לפדיון הבן משום שבפסח הכל טוב מונח לידו – פסח מצה ומרור. אבל בפדיון הבן שצריך לתת ובעצם לא מקבלים, ישאל מה פתאום?	מי ששותק הוא מי שאינו יודע לשאול. אינך יודע אם שותק מחמת שהוא רשע או שאינו יודע לשאול? תאמר לו: "בעבור זה" ואתה יוצא ידי חובה. אם רשע, אמרת "לי" ואם לא רשע הרי שאתה היה שם היה עובד את העבודה ונגאל.	"ואמרתם" – ולא נאמר אליו. צריך להוסיף לעשיה גם אמירה. לרשע עונים: 1. ואמרתם 2. והגדת לבנך צריך להתחיל מאמירה רכה ואם לא יקבל לעבור לאמירה קשה.

שמות

	שצריך שישאר הטעם בפיו ולכן עונים לו: אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן.	לכן המצוה היא ל"מחר".	"והגדת" גם לשון קשה וגם לשון רכה. ענה מיד כשפסח מצה ומרור מונחים לפניך.	
--	--	--------------------------	---	--